

AMASYA GENELGE'SİNİN ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Selim ÖZCAN*

Öz

Türk Milli Mücadele harekâtının en önemli dönüm noktası, Amasya Genelge'sinin yayınlanmasıdır. Amasya'da Milli Mücadelenin komutanlarının imzası ve onayı ile ilan edilen genelgeyle; Türk milletine egemenliği ve bağımsızlığı yolunda çağırıda bulunulup, kendi kaderini kendisinin tayin etmesi istenmiş ve milli mücadelenin esasları yazılı bir metin haline getirilmiştir. Aynı zamanda milli mücadele için dağınık mahalli teşkilatların birleştirilmesi ve milli haklara sahip çıkacak kongrelerin toplanması istenmiştir.

Türk istiklal mücadelesinin ilk temellerinin atıldığı Erzurum Kongresi ile milli güçleri birleştirmek ve milli harekâtı idare edebilecek bir teşkilatı kurmak amacıyla toplanacak olan milli kongrenin çağrıları da genelge ile yapılmıştır.

Amasya Genelgesinde geçen ve daha sonra sık sık ifade edilen "Milletin egemenliğini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ilkesinin Erzurum Kongresi ile burada alınan aynı kararların pekiştirildiği Sivas Kongresi kararları üzerinde etkisi açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Milli Mücadele, Egemenlik

The Effect of Amasya Memorandum on Erzurum and Sivas Congresses

Abstract

The turning point of the Turkish Independence struggle is the declaration of the Amasya Memorandum. With the approval and signature of the high ranked officers about the declaration of the memorandum in Amasya, the memorandum invited Turkish people to struggle for the sovereignty and independence and to decide their destiny. So the basis of the Turkish struggle became a written document. The local organizations came together and the congresses which advocated the national rights were held.

The Erzurum congress that formed the basis of the Turkish Independence struggle and combined the national forces to direct national movement was held by the help of the memorandum.

The statement often mentioned in the memorandum "The Independence of the Turkish Nation would be saved by the determination and the decision of the Nation itself" had an effect on Sivas congress where the previous decisions were reinforced.

Key words: Mustafa Kemal Pasha, Amasya Memorandum, Erzurum and Sivas Congresses, National Struggle, Sovereignty.

---

* Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, selim.ozcan@amasya.edu.tr.

Giriş

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığında yakinen ilgilendiği önemli konulardan biri, Anadolu'nun değişik bölgelerinde kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri ile ilişkide bulunmak, diğeri bölgede karışıklıklara sebep olan Pontusçu Rum çetelerinden kaynaklanan güvenlik meselelerini çözmek olmuştur.

Amasya, Pontus hayalini iddia edenlerin kendi tarihi rivayetlerine göre hükümet merkezi olarak kabul ediliyordu. Bu bakımdan Amasya ve çevresinde yoğun faaliyet içerisinde bulunmaktaydılar.¹ Aynı zamanda Amasya, Pontusçu Rumların Karadeniz kıyıları ile iç kesimdeki illeri kapsayan coğrafyada kurmayı amaçladıkları Pontus Rum devletinin sınırları içerisindeydi. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için İngiltere'nin büyük yardım ve desteğini görmekteydiler. Aynı zamanda Amerikalılar; bölgedeki Rumları teşkilatlandırarak Rum gençlerinde Pontusculuk fikrinin oluşmasına Merzifon Amerikan koleji aracılığıyla büyük katkı sağlamışlardır. Hatta Merzifon Amerikan koleji binasında Rum Pontus teşkilatını kurmuşlardır.²

Bölgedeki Merzifon Amerikan koleji müdürü Wity Getheel'in görüşlerini değerlendiren İngilizler, kazayı karargâh merkezi yapmak istediler. 15 Mart 1919'da İngiliz subayı Solter³ komutasında aralarında Müslüman olan Hintli askerlerin de bulunduğu bir müfreze işgal kuvveti Merzifon'a girdi. İşgalciler Amerikan Anadolu Kolejini karargâh olarak kullanmaya başlayıp, askeri birliklerini de Kara Mustafa Paşa Mektebine yerleştirdiler.⁴

Mayıs 1919 ortalarında içlerinde komutan Solter'in de bulunduğu İngiliz askerleri Amasya'ya geldiler. Solter kendilerini Hükümet Köprüsünde karşılayan Komiser İsmail Bey'e mutasarrıfın nerede olduğunu sorarak otomobilinden inip mutasarrıfın odasına gitti. İngiliz askerlerinden bazıları Hükümet Konağını kontrol altına alır, birkaçı ise saat kule-

---

¹ Mehmet Evsile, "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XIV, sayı: 40, Ankara, 1998, s. 2.

² Erdal Açıkse, Rahmi Doğanay, *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali, Chester Projesi*, Elazığ, 2010, s. 22.

³ Solter, Rum kökenli İngiliz subayı idi. 1923 yılı başlarında Pontusçu faaliyetlere katıldıklarından dolayı Yunanistan'a gönderilen Rumların arasındaydı. Bkz. Kemal Esengin, *Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul, 1975, s. 210.

⁴ Vehbi Cem Aşkun, *Kurtulan Merzifon*, Balıkesir, 1956, s. 15.

sinin kapısını kırarak, kulede dalgalanan Türk bayrağını indirip yerine İngiliz bayrağını çektiler.

Bu haberi duyan Amasyalılar saat kulesi etrafında toplanmaya başlayarak İngilizleri protesto ettiler. Gelenler arasında Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi, Kadı Ali Himmet Efendi, Hoca Bahaddin Efendi ve Vaiz Abdurrahman Kamil Efendi de vardı. Bu esnada bir uğultu ve ardından çıkan fırtına kuledeki İngiliz bayrağını parçalayarak Yeşilirmak üzerine atar. İngiliz askerleri ise kaçarak Hükümet konağına sığınır ve Amasya halkı tekbir sesleriyle Türk bayrağını tekrar göndere çekerler. Mutasarrıfın odasında bulunan Solter bu gelişmeler sonrasında askerlerini yanına alarak şehri terk eder.⁵

1- Mustafa Kemal'in Amasya'ya Gelişi ve Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa her gittiği veya telgrafla ulaştığı yerde milli bir cemiyetin kurulmasını istiyordu. Amasya mutasarrıfına 28 Mayıs'ta çektiği telgrafta aynı isteğini bildirmesi üzerine mutasarrıf sancağın ileri gelenlerine durumu anlatmıştı.⁶ Amasyalılar da daha önce kurmuş oldukları Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni genişletmeyi ve bir miting düzenlemeyi kararlaştırdılar. Fakat Mustafa Kemal'in Amasya'ya geleceği haberi üzerine miting ertelenerek bir karşılama töreni hazırlandı.⁷

Amasya'da yaşanan bayrak olayından yaklaşık bir ay sonra 12 Haziran 1919 Perşembe günü Mustafa Kemal karargâhı ile birlikte Amasya'ya geldi.⁸ Geleceği önceden bilindiği için sabahın erken saatlerinden itibaren Gezirlik denilen mevkie ramazan ayı olmasına rağmen karşılamaya gidildi. Kendisini karşılamak üzere 5. Kafkas Fırkası askerleri ve Amasya'nın ileri gelenleri de hazır bulundu. Bunlardan Hacı Hafız Tevfik Efendi Mustafa Kemal'e "Çanakkale'den sonra şimdi de vatanı ikinci defa kurtarmayı ahdedtiniz, her anı endişeler içindeki yurda halâsi nasip kılacak himmete giriştiniz. Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz, hizme-

⁵ Şenol Susoy, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 74-75.

⁶ Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 56.

⁷ Ahmet Demiray, *Resimli Amasya Tarihi*, Balıkesir, 1954, s. 134-135.

⁸ Hüseyin Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, Ankara, 1992, s. 24.

tiniz payidar olsun! Paşa hazretleri Amasya gaye ve hedeflerinizin istih-sali yolunda sizin yanınızdadır. Emin ve müsterih olun!" dedi.⁹

Mustafa Kemal ve beraberindeki heyete en sıcak karşılama Amas-ya halkı tarafından yapıldı. Çünkü Amasya Müftüsü Hacı Hafız Tevfik Efendi; imam, vaiz ve eşraftan heyetin en güzel şekilde karşılanmasını ve ağırılanmasını istemişti.¹⁰

Karşılama sonrasında Mustafa Kemal halkla birlikte yaya olarak hükümet binasına giderek mutasarrıf vekili Mustafa Bey'in makamına geçti. Burada bulunan Amasyalılara hitaben şu konuşmasını yaptı.¹¹

"Aziz Amasyalılar!....

Padişah ve Hükümet işgalcilerin elinde esir vaziyettedir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle iş birliği yapmaya geldim. Hep beraber aziz vatanımızı ve istiklalimizi kurtarmak için bütün gayretimizle çalış-mak zorundayız.

Efendiler İzmir'in daha sonra Manisa ve Aydın'ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha açık göstermiştir. İşgal ve ilhak gibi hadiseler asil milletimizin kalbini parçalıyor. Memleketimizin tamamen muhafazası için mitingler yaparak milli heyecanı çok canlı göstermek lazımdır. Ta-hammülü imkânsız olan bu acıklı vaziyet karşısında derhal bir teşkilat kurmak ve büyük devletlerin mümessillerine tesirli telgraflar çekmek lazımdır.

Amasyalılar, burası Havzadan ötesi Pontus oluyor. Sivas'tan do-ğusu Ermenistan'a katılıyor. Memleket İngiliz mandası altına giriyor. Tarihi büyük bir millet böyle bir esareti kabul etmez. Milletimizin tarihi şerefi vardır.

Muhterem Amasyalılar

Memleketin her tarafında ateşli çalışmalar başladı. Türk vatansen-verlerinin gayretiyle garp memleketlerimizde milli cepheler kuruldu. Cenupta Fransızlarla el birliği yapan Ermenilere karşı bir Adana cephesi teşkil edildi. Kuvvetli çetelerimiz Fransız ve Ermenilere saldırmaya baş-ladı. Erzurum'da Ermenilerle mücadele başlamıştır. Amasyalılar ne du-

⁹ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 67-69, Fethi Turgut, *Makine Başında*, Fer Yayınları, İstanbul, 1989, s. 38-39.

¹⁰ Cemal Kutay, *Kuruluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, 1973, s. 280.

¹¹ Ahmet Semerci, *Amasya Tamimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniver-sitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1985, s. 84.

ruyorsunuz! Burada da mutlaka her türlü haklarımızı korumak üzere bir (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) kurmalıyız.

Amasyalılar,

Düşmanlarımızın Samsun'dan yapacağı herhangi bir huruç hareketine karşı çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatani en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz. Allah milletimize mağlubiyeti gösterirse bütün evlerimizi mallarımızı ateşe verecek ve bu aziz vatani bir harabe-ye çevirerek boş bir çöl halinde düşmana bırakacağız.

Amasyalılar hep birlikte yemin edelim"

Amasyalılar Mustafa Kemal'in bu konuşmasına hep birlikte "Emirlerinizi bekliyoruz!" cevabını verdiler. Paşa ise Amasyalılara "sağ olun Amasyalılar, zaferi kazanacağız, vatan kurtulacaktır" dedi.¹²

Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmasından sonra karargâhu ve şehrin ileri gelenleri ile birlikte kendisine çalışma mekânı olarak tahsis edilen Saraydüzü Kışlası'na geldi. Amasya'da kaldığı sürede 5. Kafkas Tümeni'nin karargâhu olan bu kışlada ikamet etti. Amasya Genelgesi de bu binadan bütün yurda duyuruldu.¹³ Ertesi gün Cuma olduğundan Sultan Bayezid Camii vaizi Abdurrahman Kamil Efendi'ye Cuma vaazında bahis edilecek konuları belirten bir not gönderdi.¹⁴ O gün kendisi de Bayezid Camii'ndeki vaazı dinlemek için Cuma namazına gelerek caminin sol kayyımliğında oturdu.¹⁵

Mustafa Kemal'in Amasya'da ilgilendiği konuların başında burada bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmak vardı. Çünkü halkın bir cemiyetin çatısı altında teşkilatlanarak haklarını savunması temel amaçlardandı. Böylece halk kendi varlığına sahip çıkarak geleceğini belirleme yetkisinin kendisine ait olduğunun bilincine varacaktı. Bu yapılanma milli hâkimiyet düşüncesinin temelini oluşturduğu gibi, Amasya Genelgesi'nin de özünü teşkil etmiştir. Amasyalılar bu düşünce istikametinde 14 Haziran'da Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin adını değiştirerek Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti yaptılar. Başkanlığına Müftü Hacı Hoca

¹² Demiray, *Resimli Amasya Tarihi*, s. 135-136; Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 89.

¹³ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 104.

¹⁴ Susoy, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 80.

¹⁵ Demiray, *Resimli Amasya Tarihi*, s. 136-137.

Tevfik Efendi getirildi.¹⁶ Cemiyet kısa zamanda Amasya'nın ilçe ve bucaklarında şubeler açmış ve en faal üyelerini de gençler oluşturmuştur.¹⁷

Amasya'daki gelişmelerden çok memnun olan Mustafa Kemal bu olumlu havadan yararlanmak düşüncesiyle daha önce planlanan ancak ertelenen mitingin yapılmasını istedi. Bu arada 19 Haziran 1919 tarihinde Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ile Ali Fuat Paşa birlikte Amasya'ya geldiler. Bu buluşma aynı akşam Erzurum'daki Kazım Karabekir Paşa'ya bildirildi.¹⁸

20 Haziran 1919 günü Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetinin düzenlediği miting yapıldı. Aynı gün Bayezid camiinde şehitler için okunan mevlid-i şeriften sonra kılınan Cuma namazının ardından çok heyecanlı olan halk miting meydanında toplandı. Mustafa Kemal'in ve Vaiz Abdurrahman Kamil Efendi'nin konuşmaları halk üzerinde büyük etki oluşturdu. Vaiz Efendi konuşmasında Amasyalıları adına, Mustafa Kemal'e "Vatan ve Milletimizin refah yolunu buluncaya kadar sizlerle elbirliği yapacağımıza söz veriyoruz." dedi.¹⁹

Mustafa Kemal, Amasya'dan vatanın diğer bölgeleri ile irtibatını devam ettirdiği gibi görevli komutanlarla haberleşmeyi de sürdürdü. Anadolu'daki bu faaliyetlerden rahatsızlık duyan İstanbul Hükümeti adına Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey 17 Haziran 1919'da vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği genelgede Mustafa Kemal'i hedef göstererek, "yapılan bu faaliyetlerin önünü almak için ne lazımsa yapmaktan çekinmeyiz"²⁰ dedi. Buna karşı Mustafa Kemal milletin istiklali uğruna verilen mücadeleye karşı yapılan her türlü hareketin şiddetle karşısında olacağını açıkça ifade etti.²¹

2- Amasya Genelgesi

Türk milli mücadele hareketinin hiç şüphesiz en önemli dönüm noktası Amasya Genelgesidir. Genelge, Mondros Mütarekesi'nden sonra ortaya çıkan bölgesel özellikteki Müdafaa-i Hukuk hareketlerinin ve bölge bölge yapılan kurtuluş faaliyetlerinin yaşanan siyasi gelişmeler

¹⁶ Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, s. 92.

¹⁷ Demiray, *Resimli Amasya Tarihi*, s. 118.

¹⁸ Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, s. 100.

¹⁹ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 139.

²⁰ M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, c. I, Ankara, 1959, s. 143.

²¹ Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, s. 87-88

ortamında çare olmadığını ifade eden, ülke genelinde bütün olarak örgütlenmeye olan acil ihtiyacı ilk kez açıklayan bir beynamedir.²² Bu görüşü Mustafa Kemal de Anadolu'daki halkın bilinçlendiğini ve cemiyetlerin kurulmaya devam ettiğini belirterek artık bu gibi girişimlerin bireysel olmaması ve bir cemiyet çatısı altında faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiği şeklinde açıklayarak, bu durumu ifade eden dört maddelik bir bildiri hazırladığını söylemiştir.²³

Bu bildiri metni üzerinde Amasya'da bulunan ve telgrafla düşüncelerini bildiren komutanların da katılımıyla, Amasya Genelgesi hazırlanmıştır. Genelgenin altında Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kazım, kurmay heyetinden tebliğ işleriyle görevli memur Hüsrev Bey, askeri makamlara şifreleyen yaver Muzaffer Bey ve posta memuru Abdurrahman Rahmi Beylerin imzaları bulunmaktadır. Ayrıca XV. Korddu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ile Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa'nın onayları da telgrafla alınmıştır.²⁴ Daha sonra Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'daki mülki ve askeri yetkililere "tamim-genelge" şeklinde gönderildiğinden "Amasya Tamimi - Amasya Genelgesi" olarak isimlendirilmiştir.²⁵

Mustafa Kemal'in genelge metnini dönemin ünlü komutanlarına imzalatıp onaylatmasının amacı, milli mücadeleyi kişisellikten çıkarmak ve onun bir halk harekâtı haline gelmesini sağlamaktır. Ayrıca genelgeyi bu isimlere onaylatarak milli mücadeleyi halk nezdinde meşru ve daha etkili hale getirmeyi düşünmüştür. Mustafa Kemal yaşanan süreci şöyle ifade etmiştir. "Anadolu'ya geçeli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış; millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir duruma getirilmiş, milli teşkilat kurma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bir komutan ile yürütüp yönetmeye devam imkânı kalmamıştı. Yapılan geri

²² Bu değerlendirme beyannamenin altında imzası olan Ali Fuat Cebesoy tarafından hatıralarında yapılmıştır. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 2005, s. 76.

²³ R. Necdet Aktaş, *Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Hazırlandı*, İstanbul, 1973, s. 79-80.

²⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk I*, 13. bs., MEB Yayınları, İstanbul, 1973, s. 30-31, Atatürk, *Nutuk III*, vesika no: 26, s. 915-916.

²⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I*, Ankara, 1991, s. 176.

çağrılma emrine uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, milli teşkilat ve hazırlıkların yönetimine devam etmekte olduğuma göre, şahsen asi duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve özellikle girişmeye karar verdiğim teşebbüs ve faaliyetlerin köklü ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. O halde, yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsi olmak niteliğinden çıkarılması mutlaka bütün bir birlik ve dayanışmayı sağlayacak ve temsil edecek bir heyet adına olması gerekli idi".²⁶

2.1- Amasya Genelgesi Kararları;

- 1- Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir.
- 2- İstanbul hükümeti, üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirememektedir. Bu durum ise milletimizi yok olmuş gibi göstermektedir.
- 3- Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- 4- Milletin haklı sesini ve haklarını dünyaya duyurmak için her türlü tesir ve baskıdan uzak bir milli heyetin varlığı mecburidir.
- 5- Anadolu'nun her bakımdan en güvenilir yeri olan Sivas'ta, milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.
- 6- Bunun için bütün vilayetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olduğu kadar çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.
- 7- Her ihtimale karşı, bu meselenin milli bir sır halinde tutulması ve temsilcilerin lüzum görülen yerlerde, seyahatlerini kendilerini tanıtmadan yapmaları gerekmektedir.
- 8- Doğu vilayetleri adına, 10 Temmuz'da, Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Bu tarihe kadar diğer vilayetlerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere hareket edeceklerdir.²⁷

Amasya Genelgesi ile vatani kurtarma yolunda kararlı olan Mustafa Kemal ve arkadaşları ilk defa milli direniş ilkelerini bir protokol halinde hazırlayarak, Türk vatanının bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü sağlamak için milli mücadelenin sonuna kadar yapılacak işlerin ilk çerçeve planını ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda milli bir devlete

---

²⁶ Atatürk, *Nutuk I*, s. 30.

²⁷ Genelge için Bkz, Atatürk, *Nutuk I*, s. 30-31, Atatürk, *Nutuk, Vesikalar*, 26, belge, s. 915-916, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c. III, s. 107-108, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Mayıs 1981, belge no: 1733, s. 79.

gidiş başlatılıp, millet esas alınmış, milli irade devri açılarak, milli şahsiyet aranmış, yani yeni bir devlet düzeninin kuruluşunu hazırlayan hukuki ve siyasi öneme sahip tarihi bir belge ilan edilmiştir. Genelge sadece milli mücadele açısından değil, milli birliğin oluşması ve milli iradenin siyasallaşması bakımından da önemli bir yere sahiptir. Çünkü kurtuluş için milli hâkimiyetin ortaya çıkış şekli olan milli iradeyi en başta gelen faktör olarak ele almıştır.²⁸

Amasya Genelgesinin; 5, 6, 7, 8. maddeleri istiklal savaşının programını, 1 ve 2. maddesi gerekçesini, yine 1. maddesi amacını ve 3. maddesi de yöntemini açıklamaktadır.

Sonuç olarak, genelge ile Türk milletine egemenliği ve bağımsızlığı yolunda bir çağrıda bulunulup, kendi kaderini kendisinin tayin etmesi istenmiş ve milli mücadelenin esasları yazılı bir metin haline getirilmiştir. Yayınlanan kararların duyulması halk arasında memnuniyetlik yaratmıştır. Milletten söz edilmesi ve Türk milliyetçiliğini gündeme getirmesi halk üzerinde iyi ve güven verici etki oluşturmuştur.

3- Genelgenin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi

Amasya genelgesi kararları ile milli mücadele için dağıtık mahalli teşkilatların birleştirilmesi milli haklara sahip çıkacak kongrelerin toplanması ve böylelikle milletin kendi kaderine hâkim olması istenmiştir.²⁹ Bu durumun tezahürü için Amasya genelgesi ile yapılması istenen, Erzurum ve Sivas kongrelerinin toplanması çalışmaları başlatılmıştır. İlk olarak 23 Temmuz – 7 Ağustos 1919 tarihlerinde Erzurum, 4 -11 Eylül 1919 tarihlerinde ise Sivas Kongresi düzenlenmiştir. Türk İstiklal Savaşının ilk temellerinin atıldığı, Erzurum Kongresinin burada toplanması tesadüfi değildir.

Mondros mütarekesinin hükümlerine göre Erzurum'u da içerisine alacak bölgede bir Ermenistan kurulmasının istenmesi yanında Trabzon'da da Rumlar, mütarekeden faydalanarak Doğu Karadeniz'i içine alan bir Rum Pontus Devleti kurmayı hayal ediyorlardı.

Ermeni ve Rum azınlıkların vatanın bütünlüğünü tehdit eden bu düşünceleri; Amasya Genelgesinin "vatanın bütünlüğü ve milletin istiklali tehlikededir" maddesi ile çeliştiğinden, Erzurum kongresindeki

²⁸ Kemal Dal, "Milli Egemenlik ve Temsili", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. II, sayı: 4, Kasım, 1994, s. 103.

²⁹ Abdurrahman Çaycı, "Atatürk", *Küçük Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, s. 213.

“milli sınırlar içinde vatan birbirinden ayrılmaz bir bütündür.”³⁰ kararı ile karşılık bulmuş ve böylece milleti bölmek isteyenlere karşı ilk esaslı ihtar verilmiştir.

Kongrenin, Erzurum’da toplanmasının diğer bir sebebi şehrin işgal güçlerinin kontrolünden uzak bir bölgede olup, güvenli olması yanında mütarekeye göre diğer bölgelerdeki ordu birliklerinin terhis edilmesine rağmen buradaki XV. Kolordunun terhis edilmemesi ve başında ise milli mücadele taraftarı Kazım Karabekir Paşa’nın bulunmasıdır.

Erzurum Kongresi, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti’nin Erzurum şubesi ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti’nin işbirliği ile düzenlenmiştir. Erzurum, Bitlis, Sivas, Trabzon ve Van vilayetlerinden 54 temsilci katılmıştır. Kongreye katılımın doğu vilayetlerinden olmasından dolayı mahalli bir özellik taşımaktadır. Ancak alınan karar bütün vatanı ilgilendirmektedir. Bu kararlar milli kongre olan Sivas Kongresi’nin kararlarının esasını teşkil etmiştir.

Amasya Genelgesi’nin ruhuna yönelik bölgede dağılık vaziyetteki cemiyetlerin birleştirilmesi yolunda ilk adım atılarak Doğu Anadolu’da faaliyet gösteren cemiyetler “Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında toplanmışlardır.

Genelge ile ifade edildiği gibi Erzurum’da da İstanbul Hükümeti’nin görevini tam olarak yerine getiremediğinden söz edilmiştir. Çare olarak yerine geçici bir hükümetin kurulması düşüncesi ilk defa gündeme getirilmiştir.

Türk Milleti, her şeyi göze alarak istiklali için mücadeleye başlamıştı. Bu uğurda hiç kimseden lütuf ve yardım beklemediği gibi yabancı devletlerden merhamet de istemiyordu. Her ne pahasına olursa olsun istiklal mutlaka gerçekleştirilecekti. Bu düşünce genelgeyle “Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” şeklinde ifade edilmişti.

Erzurum Kongresi başkanı seçilen Mustafa Kemal, kongre öncesinde yaptığı konuşmada vatanın içerisinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için tek tedbirin “Hâkimiyet-i milliye’ye müstenit, bilakayit ve şart müstakil bir Türk Devleti teşkil etmek ve hedefe, behemehâl vasıl

---

³⁰ Atatürk, *Nutuk I*, s. 65.

olmak"³¹ olduğunu belirterek düşüncesini açıkça ifade etmiştir. Bu görüş doğrultusunda kongrede manda ve himaye kabul olunamaz denilerek ilk defa resmi olarak ret edilip, bağımsızlık ve egemenliğin şartsız olarak gerçekleştirileceği ilan edilmiştir. Bu da manda yanlılarına bir cevap olmuştur.

Aynı zamanda, Amasya'da alınan milletin azim ve kararı prensibine, Mustafa Kemal kongre başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmada tekrar atıfta bulunarak "kuvvetini milli iradede alacak bir hükümetin teşkilini ve mukadderata hâkim bir milli iradenin ise ancak Anadolu'dan çıkabileceğini"³² işaret etmiştir. Kongre çalışmaları da bu fikirler doğrultusunda sürdürülmüştür. Alınan karar ile milli irade (irade-i milliye) açıkça kişisel iradeye (irade-i seniyyeye) bir alternatif olarak ortaya konulmuştur. Milli iradeye dayalı rejimin adı her ne kadar söylenmemişse de cumhuriyettir. Buradan yeni bir devlete doğru gidildiği anlaşılmaktadır.

Amasya Genelge'sinde her türlü tesir ve denetimden uzak milli bir heyetin kurulmasının gerekliliği, Erzurum Kongresi sonrasında başkanlığına Mustafa Kemal'in getirilmesi ve dokuz üyeden oluşan bir temsil heyetinin (Heyet-i Temsiliye) oluşturulması şeklinde yansımıştır. Başlangıçta heyet sadece Doğu Anadolu Bölgesi için yetkili kılınmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra heyetteki üye sayısı on altı kişiye çıkarılmış, yetki alanı Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Millet meclisi açılıp işleri tam olarak ele alıncaya kadar millet adına kendini milletin işlerini yürütmekle yetkili kılınmıştır. Yani bir nevi yürütme organı olarak görev yapmıştır.³³ Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar memleketin geleceği üzerinde tek söz sahibi olan kurul olmuştur.

Sivas'ta milli kongrenin toplanmasına Amasya Genelgesi ile karar verilmiştir. Bütün vilayetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin katılması istenmiştir. Bu temsilciler Müdafaa-i Hukuku-u Milliye Cemiyetleri ve Belediyeler tarafından seçilmiştir. Kongrenin hazırlıkları Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti tarafından yapılmıştır. Bu kongreye 38 temsilci katılmış, bu temsilcilerden

³¹ M. Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu, c. I, Ankara, 1966, s. 32.

³² B. Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1969, s. X.

³³ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. I, Ankara, 1987, s. 113-147.

31'ini Batı ve Orta Anadolu vilayetlerinden, 7'sini ise Doğu Anadolu vilayetlerini temsilen Erzurum Kongresi'nce seçilen temsil heyeti üyeleri oluşturmuştur. Böylece temsilcilerin farklı bölgelerden olması Sivas Kongresi'ne memleket çapında bir genişlik ve bütünlük kazandırmıştır. Mustafa Kemal üye çoğunluğunun oyu ile kongre başkanlığına seçilmiştir. Esas itibarıyla Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi'nin kararları benimsenmiş ve bu kararlar genişletilerek bütün vatanı kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Sivas Kongresi kararlarıyla aynı amaç ve milli duygulardan doğan Anadolu ve Rumenlideki cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. Böylece tek elden bütün kuvvetlerin sevk ve idaresi sağlanmıştır.

Yine Sivas'ta alınan kararlar İstanbul Hükümeti'nin millet menfaatlerine aykırı her hangi bir karar veya davranışı üzerine milletin kayıtsız kalmayacağı, gerektiğinde milli iradeye dayanan bir hükümetin derhal kurulacağı belirtiliyordu.

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'nde de manda ve himaye konusunda taviz vermeyerek şöyle demiştir. "Biz başarılı olacağız. Buna şüphem yok. Öyle bir manda istenecekmiş veya verilecekmiş ki, hâkimiyet hakkına, dışarıda temsil hakkımıza, kültür bağımsızlığımıza, vatan bütünlüğümüze dokunulmayacakmış. Buna ve böylesine, Amerikalılar değil, çocuk bile güler. Bu ne hayal ve gaflettir. Hayır, paşalar hayır. Beyefendiler hayır. Manda yok. Ya istiklal ya ölüm var."³⁴ Konuşmadan anlaşıldığı gibi Mustafa Kemal manda konusundaki tavrını açıkça ortaya koymuştur. Erzurum Kongresi'nde karar altına alınan bu prensip, Sivas Kongresi'nde onaylanarak kesinlikle ret edilip gündemden çıkarılmıştır.

Erzurum'da karar altına alınan milli iradeyi hâkim kılma ilkesi, Sivas'ta da benimsenip perçinleştirilmiştir. Hatta kongrede alınan kararların ve burada oluşan hissiyatın kamuoyuna mal edilmesi amacı ile "İrade-i Milliye" adlı birde gazete çıkarılmıştır.

Sonuç

Amasya'da milli mücadelenin komutanlarının imzası ve onayı ile ilan edilen, genelgede geçen daha sonra sık sık ifade edilen "milletin istiklalini milletin, yine azim ve kararı kurtaracaktır." ilkesinin etkisi,

³⁴ Kansu, "Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber", s. 179-192.

Erzurum Kongresi ile aynı kararların benimsendiği Sivas Kongresi kararları üzerinde açıkça görülmektedir. Diğer bir ifade ile kongre kararlarının özünü genelgenin temel ilkesi olan milli hâkimiyet ve irade-i milliyeye oluşturmuştur.

Erzurum ve Sivas kongreleri, milli iradenin oluşması ve demokratik sürecin başlatılması bakımından çok önemli gelişmelere sebep olmuştur. Anadolu'da o yılların zor şartları içerisinde genelge ilan ederek, kongreler toplamak ve halkın eğilimini belirleyerek verilecek mücadelenin esaslarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bunlar, çok üst düzeyde ve takdir edilmesi gereken çalışmalar olup, yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu hazırlayan çok önemli girişimlerdir.

Kaynakça

- Açıkses, Erdal, Rahmi Doğanay, *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Elazığ, 2010.
- Aktaş, R. Necdet, *Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Hazırlandı*, İstanbul, 1973.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Mayıs 1981, sayı: 79, Belge no: 17.
- Aşkun, Vehbi Cem, *Kurtulan Merzifon*, Balıkesir, 1956.
- Atatürk, Kemal, *Nutuk I-III*, 13. bs., MEB Yayınları, İstanbul, 1973.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c. III, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.
- Aydoğan, Erdal, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Baykal, B. Sıtkı, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1969.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çaycı, Abdurrahman, "Atatürk", *Küçük Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974.
- Dal, Kemal, "Milli Egemenlik ve Temsili", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. II, sayı: 4, Kasım, 1994.
- Demiray, Ahmet, *Resimli Amasya Tarihi*, Balıkesir, 1954.
- Esengin, Kemal, *Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul, 1975.
- Evsile, Mehmet, "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XIV, Ankara, 1998.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, c. I, Ankara, 1959.
- Kutay, Cemal, *Kuruluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, 1973.
- Menç, Hüseyin, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, Ankara, 1992.
- _____, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, 2002.
- Kansu, M. Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966.

- Semerci, Ahmet, *Amasya Tamimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1985.
- Susoy, Şenol, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- Sonyel, Salahi R, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. I, Ankara, 1987.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi I*, Ankara, 1991.
- Turgut, Fethi, *Makine Başında*, Fer Yayınları, İstanbul, 1989.